

FIGUR I. Michael Ventris ved sit skrivebord i High Point, London. Fotograf: Tom Blau, Camera Press London.

Om skønheden ved arkitektur, kort og koder, sprog og skrift

AF MARIE-LOUISE B. NOSCH

Ingen var i tvivl om, at man her stod over for et forskergeni. *Social-Demokraten* 26. august 1954

Den 1/8 1953 kunne man læse i *Information*:

For et aarstid siden faldt en bombe ned i min brevkasse. Bomben bestod af et bundt duplikerede ark med overskriften 'Experimental Mycenaean Vocabulary' og afsenderen var arkitekten Michael Ventris i London. En svensk klassiker har kaldt dette en 'humanistisk atombombe'.

Det var den svenske arkæolog Arne Furumark, som med 1950'ernes koldkrigsretorik beskrev dechifreringsgenbruddet af linear B som en bombe, et videnskabeligt gennembrud, der med ét kunne tilbagedatere græsk oldtidshistorie med 500 år. Indtil da var historikere og filologer enige om, at med *Iliaden* og Homer opstod den første græske skriftkultur omkring år 800 f.v.t. Men de mykenske lertavler fra 1200-tallet f.v.t. med deres mærkværdige skrifttegn var i virkeligheden skrevet på græsk, og med den indsigt startede en helt ny videnskabelig gren.

Opdagelsen blev første gang offentliggjort i et BBC-radiointerview 1/7 1952 og året efter i en banebrydende artikel, »Evidence for Greek Dialect in the Mycenaean Archives« (Ventris & Chadwick 1953).

Blot et år tidligere, i 1952, sad to unge mænd, Michael Ventris og John Chadwick, på et kontor i Silver Street, Cambridge, og skrev manuskriptet til artiklen. Det var i øvrigt kun få hundrede meter fra Cavendish Laboratory i Free School Lane, hvor Francis Crick og James D. Watson sad den samme sommer og puslede med modeller af dobbelt-helix-strukturen, som de publicerede i tidsskriftet *Nature* den 25/4 1953. 1953 blev et fremragende år for forskningen og udforskningen af verden. Da *The Times* 25/6 1953 offentliggjorde dechifreringsgenbruddet af linear B, delte den side med Edmund Hillarys første beskrivelse af udsigten fra Mount Everest. Men det var året efter i København, en af Michael Ventris' yndlingsbyer, at opdagelsen for første gang blev beskrevet for hele det videnskabelige samfund. Kun to år senere var Ventris død, dræbt i en bilulykke.

Dansk arkitektur og mykenske indskrifter

Michael Ventris besøgte København fire gange i sit korte liv. De tre første var for at udforske moderne dansk arkitektur, og den sidste gang var for at deltage som hovedtaler ved *The Second International Congress on Classical Studies* i 1954.¹

Michael Ventris var ingen typisk akademiker. Hans passion var arkitektur. Han var født i England og lærte tidligt polsk af sin mor. Faren var militærmand, men en krigsskade fra 1. Verdenskrig nødvendiggjorde kurophold med familien i Schweiz, hvor Ventris gik i den lokale skole og lærte fransk og tysk; græsk og latin lærte han på kostskole i England. At lære sprog var hans hobby, en kilde til underholdning og glæde, og han lærte sig selv svensk, spansk, russisk, italiensk, moderne græsk og dansk. Han tilegnede sig ikke et sprog for at kunne læse dets litteratur eller lære andre kulturer at kende; det var sprogets logik, struktur og skønhed, han holdt af. Når han havde lært tilstrækkeligt med gloser og grammatik og var i stand til at formulere sig på skrift og i tale – det skulle han kun bruge et par uger på – forsvandt interessen, og han gik videre til næste sprog.

Ventris blev verdensberømt, fordi han evnede at forstå sproget i de mykenske linear B-tavler og kunne demonstrere, at det – trods de meget anderledes former og et før-alfabetisk stavelses-skriftsystem – alligevel drejede sig om græsk.

Men Ventris' egen professionelle ambition var modernistisk arkitektur, og den kunne han ikke finde i Storbritanniens og Tysklands sønderbombede byer. Derfor var det lommer af ilt, når han i en weekend kunne forlade den britiske militærlejr i det besatte Tyskland og holde fri i København. Hans første besøg var i september 1945, hvor han skulle eskortere krigsfanger for de britiske tropper. Allerede i Kastrop lufthavn begejstrede Vilhelm Lauritzens terminal ham, og om københavnerne skriver han: »Everyone looks con-

1. Se Landenius Enegren & Nosch 2017 for en mere detaljeret beskrivelse af kongressen og Ventris' forhold til Danmark og Sverige.

tented and bourgeois – the men well built, plain but pleasant, the girls shockingly pretty» (Michael Ventris' arkiv, UCL).

I hans arkiv fandt jeg en *Danish Reader*, og på første side står med hans sirlige håndskrift: »Michael Ventris '45«, så den må han have købt under sit første besøg i byen for at lære sig dansk. Han tilbragte nogle efterårsdage med at udforske arkitektur i Københavnsområdet, og hans efterladte noter og fotografier viser, hvilke bygninger han fandt interessante: Astoria Hotel, Tandlægehøjskolen, Anatomisk Institut, Kastrup Lufthavn og private huse omkring Ordrupvej. I sin dagbog noterer han under 1/10 1945:

The city is very open and clean, and the suburbs are about the best I have seen: dotted around with modern housing layouts, and very well landscaped. But the building as a whole whether modern or not, has a fine charm and finesse about it, and splendid in detail. You hardly see poor lettering and there are some shop fronts that are really smashing (Michael Ventris' arkiv, UCL).

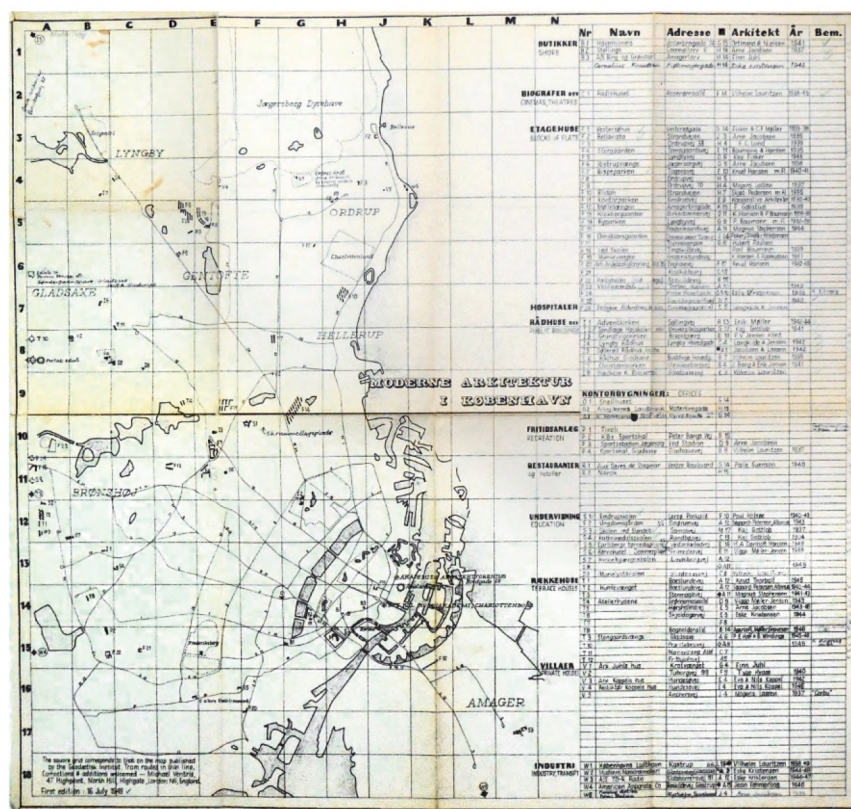
Det var muligvis besøget i København, som gav ham ideen til at skrive en guidebog om moderne arkitektur med arbejdstitlen »Guide to Modern Architecture of Western Europe – Copenhagen, Stockholm and London«. Han skriver hjem til sin hustru den 28/9 1945:

If you produced a Penguin Guide to the modern architecture in K[øbenhavn], you'd run into volumes. In fact now I come to think of it, I've never seen modern architecture before, in the sense of being a vernacular and not just an occasional freak (Michael Ventris' arkiv, UCL).

To år senere, i sommeren 1947, var Ventris tilbage i København og tog kontakt med den danske arkitektforening for at samarbejde om den planlagte guide om moderne arkitektur. Hans efterladte notesbøger og sort-hvide fotografier viser, at han besøgte alt, fra villaer ved Strandvejen til rækkehuse og boligblokke i forstæderne. Noter og skitser samlede han på et stort kort over Københavnsområder med alle de vigtigste modernistiske bygninger tegnet ind med adresse, år for opførelsen og arkitektens navn.

Ventris holdt det danske fagblad for arkitektur, *ARKITEKTEN uge- & månedshæfter*, og hans samarbejdspartner i København var arkitekten Dan Fink, som delte

2. Udstillingen var kommet i stand med støtte fra Arbejds- og Boligministeriet i et samarbejde mellem The Royal Institute of British Architects og Akademisk Arkitektforening.

FIGUR 2. Michael Ventris' håndtegnede kort over moderne arkitektur i Københavnsområdet. I kortets nederste venstre hjørne står: »The square grid corresponds to that on the map published by the Geodætisk Institut. Tram routes in thin line. Corrections & additions welcomed – Michael Ventris, 47 Highpoint, North Hill, Highgate, London N6, England. First edition: 16 July 1949« (Michael Ventris' arkiv, UCL).

hans interesse for samarbejde, Kooperation og dokumentation. Fink var medstifter og medlem af Kooperative Arkitekter 1934-1938, medstifter og leder af Byggeteknisk Studiearkiv, og han underviste i husbygning ved Kunstakademiets Arkitektskole i 1930'erne. Fink donerede sidenhen sin formue til en fond under Det Kongelige Danske Videnskaberne Selskab, som hovedsagelig støtter bogpublikationer.

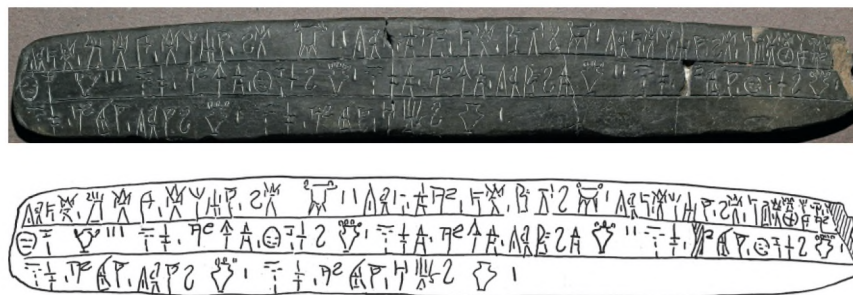
Projektet om sammen at skrive en »Guide to Modern Architecture in Western Europe 1900-1950« gik dog stå. Måske var projektet blevet for stort eller overhalet af et andet initiativ, udstillingen i London i 1950 *Exhibition of Danish Architecture Today*, hvor britiske arkitekter kunne beundre fotografier af ikoniske bygninger som Aarhus Universitet, boligblokkene Bellahøj og Bispeparken, rækkehuse i Husum, Mariebjerg krematorium i Gentofte og Adventskirken i Vanløse, rådhuset i Aarhus og Radiohuset på Frederiksberg.²

I stedet vendte Ventris sin opmærksomhed mod linear B, og han anvendte den samme tilgang som til arkitektur: åbenhed, dokumentation og samarbejde. Metoden var som følger: Ventris lavede en oversigt

over de vigtigste og sværeste forskningsspørgsmål om de gamle ægæiske skriftsystemer. For eksempel: Hvad er deres fælles træk? Er de i familie med ægyptisk eller semitiske sprog? Hvordan er relationen mellem logogrammer og stavelser? Spørgsmålene blev sendt til forskere i hele verden. Nogle havde kun foragt for denne forespørgsel fra en amatør, andre svarede detaljeret. Ventris indsamlede alle svar, redigerede dem sammen, så man kunne se de forskellige svar til hvert spørgsmål, og dernæst cirkulerede han i 1950 »The Mid-Century Report« til alle forskere, også til dem, som ikke havde ønsket at svare amatøren. Det var en slags uformel review-artikel, og med den skabte Ventris en international diskussions- og forskningsgruppe og satte gang i nye tanker, for det stod hurtigt klart, at der på en række punkter var enighed, men også stor uenighed blandt svarene.

Efter »The Mid-Century Report« gik Ventris straks i gang med at systematisere data ved at sammenføre alle stavelstegn på tavlerne i arkiverne i Knossos, Mykene og Pylos i ét fælles system. Processerne til dechifreringsen er detaljeret beskrevet i faglitteraturen (Palaima 1993, Chadwick 1958 og 1999, Robinson 2012 og Fox 2013), så her skal kun nævnes to vigtige pointer. Ventris opstillede den hypotese, at hvis der var ord i det fælles system, der kun optrådte i ét af arkiverne, f.eks. i Knossos, så kunne det dreje sig om et stednavn på Kreta, som skrivers i Pylos og Mykene ikke kendte til. Ord, der kun optrådte i Pylos, kunne tilsvarende være stednavne i Messenien, som er oplandet til paladset i Pylos. Han isolerede derfor disse mulige stednavne og indsatte de fonetiske værdier, som den gamle cypriotiske stavelsesskrift brugte, og så opstod ord som *ko-no-so*, *a-mi-ni-so* og *tu-ri-so*, der minder slående om de kretensiske stednavne Knossos, Amnisos og Tylisos. Det var et stort fremskridt, men dog intet bevis for, at sproget var græsk, da de kretensiske stednavne sagtens kunne være ældre, før-græske minoiske levn. Men Ventris fortsatte med at prøve sig frem med forskellige fonetiske værdier, så da den amerikanske arkæolog Carl Blegen, som var i færd med at udgrave Pylospaladset, sendte Ventris en tegning af en nyopgravet linear B-tavle med et tydeligt logogram for en vase på tre fødder, en såkaldt trefod, kunne Ventris i første linje ved siden af logogrammet læse *ti-ri-po/tripos*, 'trefod', og flertalsformen *ti-ri-po-de/tripodes*, 'trefødder'. Både *ti-ri-/tri-* (tre) og *pod* (fod) er klare græske ord, som vi også kender på dansk i 'triatlon' og i 'podolog' (fodterapeut) og 'podagra'.

Efter få ugers arbejde med den græske hypotese skrev Ventris rundt til de nære samarbejdspartnere –

FIGUR 3. Linear B-tavle Ta 641 fra Pylos. Se også s. 108-109. Inventarliste over forskellige vaser og beholdere i Pylospaladset. Der er bronzekar med tre ben (såkaldte trefødder), kopper (depas) og andre beholdere med fire, tre eller ingen håndtag (her kaldet beholderens 'ører'). Skriversen har både beskrevet dem, talt dem og tegnet det tilsvarende logogram. Tegning: Bennett 1955; foto: Nakassis.

Pylos Ta 641,1

(Skriver 2, fundet i paladsets arkivrum)

, ke-re-a₂ , *ʔ01^{VAS}[
 ti-ri-po-de , a₃-ke-u , ke-re-si-jo , we-ke *ʔ01^{VAS} 2 ti-ri-po ,
 e-me , po-de , o-wo-we *201^{VAS} ti-ri-po , ke-re-si-jo , we-ke ,
 a-pu , ke-ka-u-me-η0[

med en vis portion skepsis blandet med nysgerrighed og glæde – at selvom han stadig næppe selv kunne tro det, så tydede alt på, at linear B blev brugt til at nedskrive en meget arkaisk form for græsk.

I dag kan det virke forbløffende, at ideen om, at indskrifter fundet i Grækenland var skrevet på græsk, skulle være så fremmed. Er det ikke det mest sandsynlige? Måske kan man sige, at den vestlige kulturtradition og den videnskabelige indsamling og metode stod i vejen for erkendelsen. Oplysningstidens fascination af antikken, som Johann Joachim Winckelmann allerede i 1755 beskrev som »Edle Einfalt und stille Größe«, og romantikkens begejstring for det moderne frie Hellas, der var opstået ud af Osmannerriget i 1821, havde begge efterladt indtrykket af den klassiske enkle og rene skønhed i Athen med de hvide marmortempler. Maskuline idealer, tankens kraft, demokratiet og bystaten var i fokus. Den klassiske dannelse var intimt forbundet med studiet af græsk og latinsk litteratur, og det græske alfabet blev prist som Europas ældste. Oldtidens forfattere og senere tiders sprogvidenskab var desuden enige om, at grækerne var indvandret nordfra i tidlig jernalder. Så da amatørarkæologen Heinrich Schliemann og senere den britiske Arthur Evans udgravede de minoiske og mykenske paladser, virkede disse bronzealderkulturer fundamentalt anderledes og u-græske: store, tunge borganlæg, fremmede skriftsystemer, farverige gevandter, springende delfiner og kvinder med blottede bryster.

Ventris arbejdede videre med den græske hypotese, og gennem nogle bekendte kom et radiointerview i stand den 1/7 1952. Det kan stadig høres på BBC's arkiv og er et ganske sjældent eksempel på en øjebliksrapport fra orkanens øje i et videnskabeligt gennembrud. Ventris taler høfligt og præcist, med både undren og entusiasme i stemmen, og man fornemmer, at han netop har rejst sig fra skrivebordet, hævet blikket og talt, men derefter straks vender tilbage til tavlerne.

Selvom vi i videnskaben fejrer det ensomme geni og opdagelsens ensomme skønhed, så ved vi alle, at sandheden skal bæres frem af mange. Ventris var eminent til at fokusere og arbejde vedholdende alene, men hans tilgang var altid samarbejdende. Så da en ung filolog dagen efter radiointerviewet skrev til ham for at lykønske ham med opdagelsen, indgik de straks et tæt samarbejde om at udarbejde den første videnskabelige artikel om emnet. Ventris kunne have beholdt æren alene, men det ønskede han ikke. Den unge mand, John Chadwick, var nyansat klassisk filolog i Cambridge. Under 2. Verdenskrig havde han gjort tjeneste i den britiske militære efterretningstjeneste som kodebryder ved det berømte Bletchley Park, og hans opgave var at tyde japansk og tysk intern kommunikation. Japansk anvender ligesom linear B skrifttegn, der består af stavelser, og indsigten i et sådant skriftsystem var i højeste grad relevant for studiet af linear B.

Dechifrerings skønhed består i dens sandhed og i, at den kan verificeres. Dechifrerings er logisk og samtidig drevet af en uforklarlig intuition. Men den står som en bygning på et fundament af utallige ideer, konklusioner, drømme, overbevisninger og bidrag fra mange tidligere videnskabsfolk. Siden 1900 havde de uden held forsøgt at knække koden, men også deres nederlag og fejl drev sandheden frem. Forskningsfeltet var præget af uenighed og konkurrence, først mellem forskere og lande, og siden 2. Verdenskrig mellem forskere på hver sin side af Jerntæppet. Men med Ventris' dechifring opstod en enighed og forståelse, man samledes om. Det øjeblik opstod i København fredag den 27/8 1954.

Klassiske studier, skønhed og fred i verden

Efter 2. Verdenskrig dannede klassiske filologer, arkæologer og antikhistorikere *La Fédération internationale d'études classiques* med det formål at mødes på tværs af nationale og disciplinære grænser og ikke lade Den kolde Krig stå i vejen for forskningen. Det var København, som blev værtsby for føderationens kongres i 1954, *The 2nd International Congress of Classical Studies*, som

fik tilnavnet *Madvig Congressus* for at markere 150-året for den danske filolog Johan Nicolai Madvig (1804-1886). Logistikken var ikke let, for Tyskland var delt og skrøbeligt, Sovjetunionen utilbøjelig til at lade sine internationale kapaciteter rejse ud, og en generation af forskere var stadig mærkede fysisk og psykisk af 2. Verdenskrig. I et omkalfatret Europa med institutioner og universiteter i ruiner greb man tilbage i historien og henvendte sig til de videnskabelige selskaber i østblokken for at etablere kontakt med forskerne, som efter krigen var spredt i eksil eller i nyopståede stater som Jugoslavien, BRD og DDR. Værterne i København fik assistance fra Rigspolitiet, Fremmedpolitiet, Udenrigsministeriet, Justitsministeriet og den danske militærmission i Berlin for at få de nødvendige ind- og udrejsetilladelser.

De danske værter var professor i klassisk filologi ved Københavns Universitet Carsten Høeg (1896-1961), rektor ved Østre Borgerdyd Per Krarup (1906-1977) og professor i arkæologi ved Aarhus Universitet Poul Jørgen Riis (1910-2008). Man samarbejdede desuden med den verdensberømte danske lingvist professor Louis Hjelmslev og hans *Cercle linguistique de Copenhague*.

Det var dog især den karismatiske og idealistiske Carsten Høeg, der drev organisationen og trak sit enorme internationale netværk til København. Hans renommé var enestående i den danske offentlighed. Som ung forsker havde han levet isoleret sammen med fårehyrder i Nordgrækenland, sarakatsanerne, for at lære deres sprog og undersøge deres forbindelse til oldtidens kulturer og sprog. Under besættelsen var han et prominent medlem af modstandsbevægelsen som leder af Centralkartoteket over stikkere og kolla-boratører (Høeg 1925-1926, Høeg & Varming 1993, Konow 2005 og Konow & Bøegh 2018). Han kunne færdes med charme og autoritet i videnskabelige, kulturelle og politiske kredse i København, og hans vision var at lade arven fra antikken være model for det fremtidens samfund, som man i efterkrigstiden længtes efter. Derfor var det naturligt for ham at invitere verdens førende filosoffer, kunstnere og politikere og lade dem reflektere over deres arv fra antikken: Bertrand Russell, Karl Popper, Jean Paul Sartre, Charles L. Stevenson, Albert Schweitzer og Michael Polanyi, ledende politikere som Winston Churchill og Indiens vicepræsident og fra kunstens verden Igor Stravinsky og Pablo Picasso. Men ingen af dem havde tid til at komme til København for at se bagud mod antikken, de var for travlt optaget af fremtiden. Komponisten Herman D. Koppel tog dog udfordringen op og komponerede et

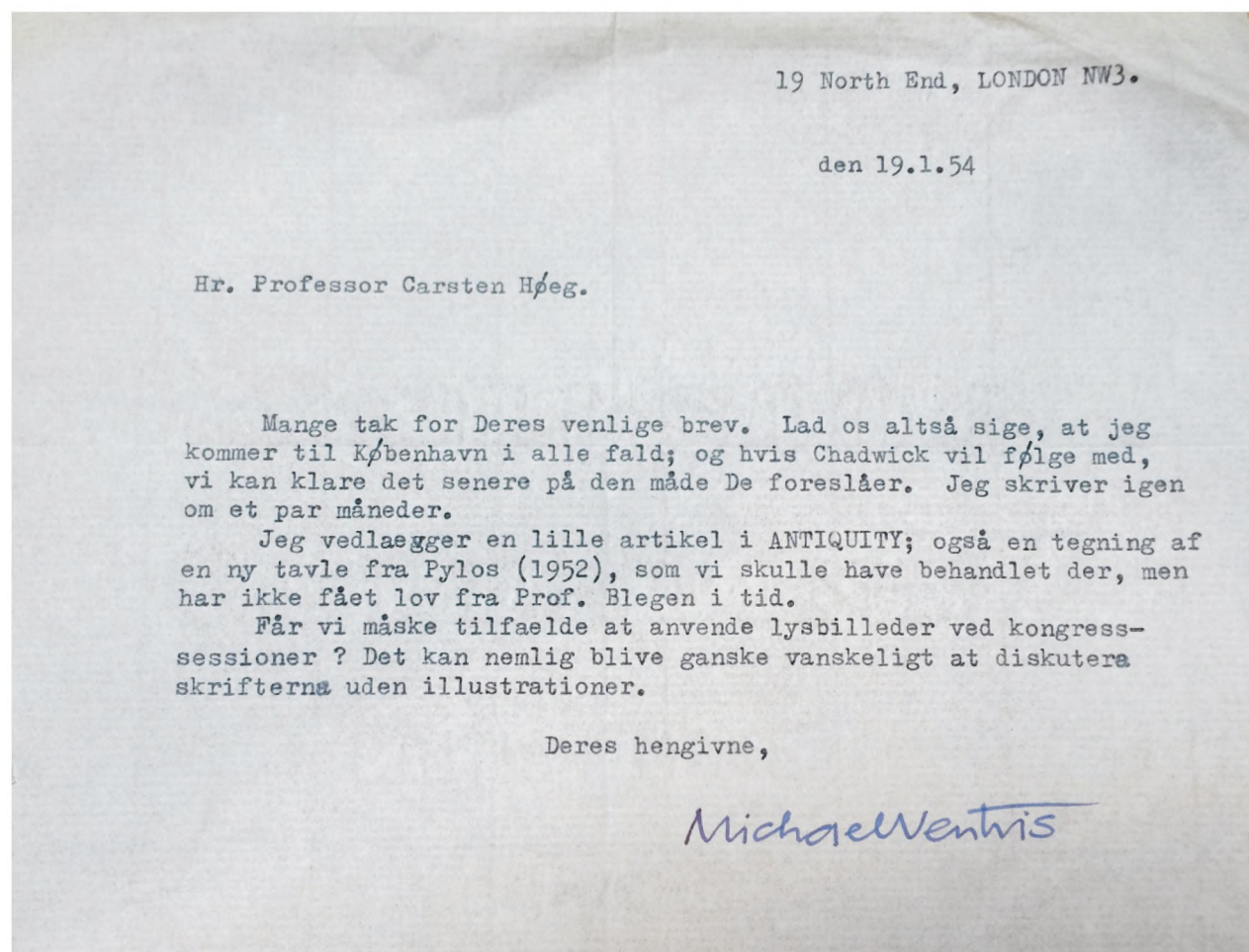
stykke musik til ære for kongressen, skabt over en tekstpassage hos Seneca (*De brevitate vitae*) og uropført under kongressen med orkester, solister og Københavns Drengekor.

Til det videnskabelige program skulle Michael Ventris være æresgæsten, for rygtet om hans sensationelle tolkning havde bredt sig. Som nævnt delte Ventris gladeligt æren og berømmelsen med Chadwick, så da Carsten Høeg inviterede Ventris til at tale ved Københavnerkongressen, svarede Ventris på sin inkluderende facon, at både han og Chadwick gerne ville komme. Ventris skrev eksplicit, at Chadwick var »an equal partner in the work«. Det gav et diplomatisk problem, for danskerne kunne kun betale for én af dem, og helst kun Ventris. Ventris svarede høfligt på nærmest perfekt dansk og tilbød et kompromis, som på alle måder tilfredsstillede danskerne: Han lovede selv at komme til København, og hvis Chadwick også ønskede at deltage, så ville de deles om rejsestipendiet. Det blev dog ikke aktuelt, for Chadwick valgte at blive hjemme.

Selvom den unge Michael Ventris allerede havde ry som geni og stjerne, var hans resultater stadig stærkt omdiskuterede og kontroversielle, så for den videnska-

belige redeligheds skyld inviterede man også forskere med alternative dechifreringsløsninger til at tale. Det var særligt en række tyske forskere, som sidenhen stædigt skulle fastholde, at Ventris havde taget fejl. Så mens resten af den akademiske verden tog dechifreringen til sig og udviklede de nye forskningsgrene 'Ægæisk Forhistorie', 'Græsk Proto-historie' og 'Mykensk Filologi', forblev tyskerne på begge sider af Jerntæppet skeptiske, og de næste 2-3 generationer af tyske universitetsstuderende fik ikke lov til at studere linear B eller få indsigt i de spændende paladsindskrifter. I BRD skyldtes det primært den store indflydelse, som visse professorer øvede over forskningslandskabet og deres manglende viden og interesse for dechifreringsgen. I DDR var problemet i første omgang, at i Marx' og Engels' deterministiske vision af historien skulle det store organiserede slaveri-baserede samfund først opstå i klassisk tid - i bronzealderen så de for sig et homerisk militært-demokratisk styre - og i det dogmatiske DDR kunne det være farligt at udfordre de store historiske narrativer. Derfor kunne man indtil 1990'erne i de fleste tyske historiebøger stadig læse, at græsk historie starter i tidlig arkaisk tid med Homer (Sittig 1957-1958 og Nosch 2006).

FIGUR 4. Brev på dansk fra Michael Ventris til Carsten Høeg. Det Kongelige Bibliotek.

De danske aviser var allerede før kongressen overstrømmende i deres forventning til Ventris og gennemførte en enestående forskningsformidling. *Social-Demokraten* skrev den 21/8 på kongressens første dag:

For kongresdeltagerne vil det blive en stor oplevelse at mødes med den unge engelske forsker (nu svensk æresdoktor) Mr. M. Ventris, der vil holde en halv times foredrag om sin tydning af den gamle kretiske eller minoiske skrift, som indtil for et par år siden var en lukket verden. Dr. Ventris er egentlig ikke sprogforsker, og han har engang sagt, at han løste denne gordiske skriftgåde af mere 'sportsmæssige' grunde – ganske som man løser en kryds og tværs-opgave. Men hans arbejde har været betydeligt vanskeligere og betragtes som en bedrift, en nøgle til 1000 års ukendt kulturhistorie i Middelhavet. Overraskende nok viste det sig, at det sprog Ventris tydede var en art 'forhistorisk' græsk sprog.

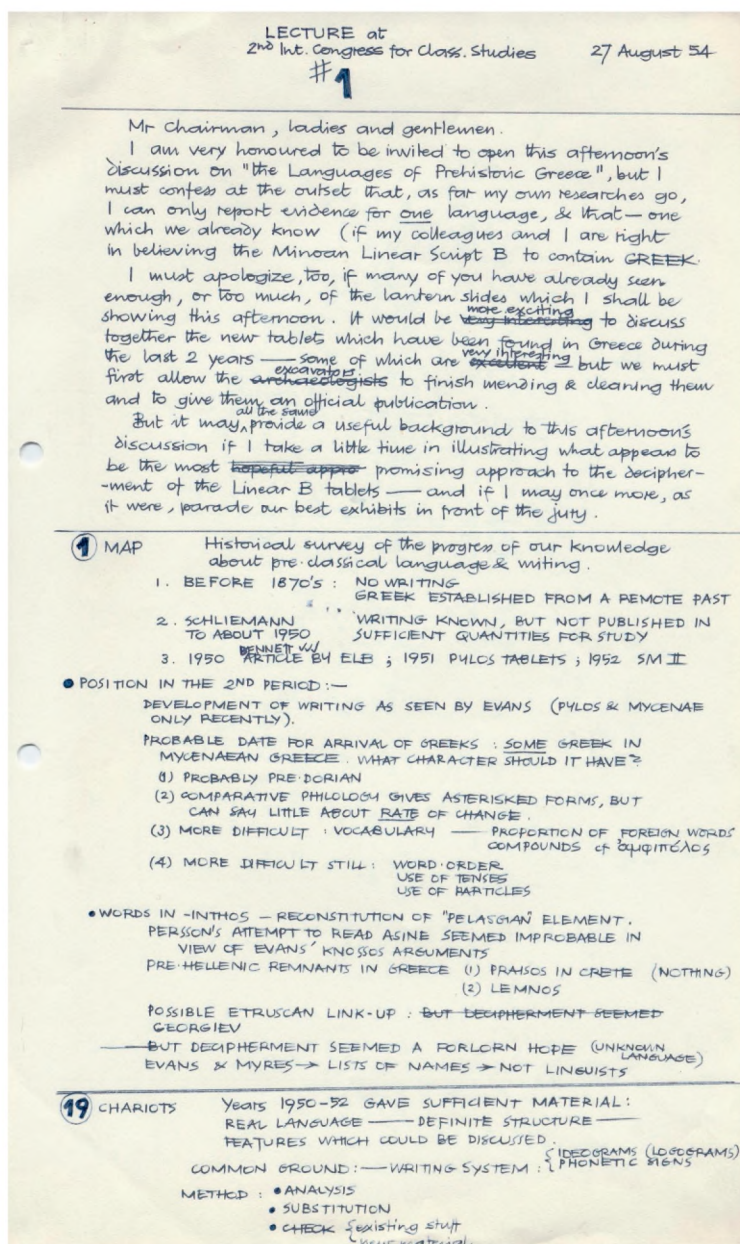
Og samme dag annoncerede *Politiken*:

Arkitekt løser ældgammel gaade. Tyder lertavlerne fra kong Minos' palads og chokerer verdens filologer – taler i næste uge paa Københavns Universitet. En Aladdin-skikkelse i moderne humanistisk videnskab kommer til København i næste uge. Det er en kun 31-årig engelsk arkitekt Michael Ventris, som i de sidste par aar først har chokeret al verdens arkæologer og filologer og dernæst har aftvunget dem deres dybeste beundring. Han har ved en metode, ingen andre har drømt om, løst et mystisk ældgammelt sprogs gaade, og det medfører intet mindre end en revision af den tidligste græske historie.

Også i udenlandsk presse var der reportager fra københavnerkongressen, hvilket både dengang og i dag er ganske usædvanligt. Der findes presseklip fra *The Manchester Guardian*, *The Sunday Times*, *Η Καθημερινή*, *Göteborgs Handelstidning*, *Time and Tide* og den norske avis *Dagbladet*.

Konferencen havde mange hundrede delegerede. De fleste var ældre mænd, så den 31-årige Michael Ventris var et særsyn i mængden. Hans tale var tænkt som en videnskabelig demonstration af dechifreringsens validitet, og målet var at overbevise det internationale forskersamfund, samlet i København (Ventris 1957-1958). I det håndskrevne talepapir, som stadig findes i hans arkiv, beskriver Ventris dem som en 'jury' (figur 5).

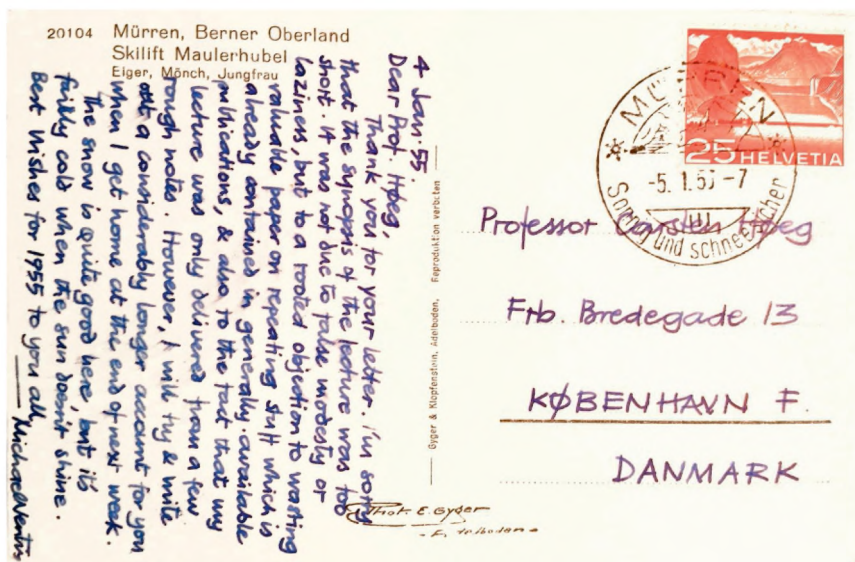
En af øjenvidnerne den fredag, 27/8 1954, var min

FIGUR 5. Michael Ventris' manuskript til talen på kongressen i 1954. Michael Ventris' arkiv, UCL.

gymnasielærer i græsk på Viborg Katedralskole, Jørgen Skot-Hansen (1934-2015). Han kunne levende fortælle, hvordan han var blevet hyret som studentermedhjælp til kongressen og havde overværet talen. Ifølge Skot-Hansen opstod der efter Ventris' tale total tavshed i salen. Men så rejste alle tilhørerne sig og klappede. En sand triumf. Den udsendte journalist fra *Social-Demokraten* kunne rapportere det samme: »Dr Ventris høstede selvfølgelig et stærkt og varmt bifald fra den højtlærde forsamling«.

Men Ventris' interesse gjaldt nu moderne arkitektur, for han afslog at deltage i andre kongresser og gav udtryk for, at han ikke mente at kunne bidrage med mere. Der var ingen grund til at spille papir på at gen-

FIGUR 6. Postkort fra Michael Ventris til Carsten Høeg. Det Kongelige Bibliotek.

tage, hvad der allerede var blevet sagt og skrevet, mente han. Det store problem var løst, nu måtte filologer, lingvister og historikere tage sig af detaljerne.

Myten om, at Michael Ventris skulle være kodeekspert, cirkulerede allerede, mens han var i live, og blev kun større efter hans tidlige død. Men Ventris var ikke kode-knækker, og han afviste selv, at han havde været en sådan. Som værnepligtig arbejdede han med oversættelser, navigation og kartografi. Det var i Chadwick, den ægte kode-knækker, at han fandt sin samarbejdspartner.³

Linear B og det mykenske kongehus

Linear B-indskrifterne bliver nogle gange omtalt som ensformige inventarlistere, og det er korrekt, hvis man kun interesserer sig for antikkens politik, sport og litteratur, for om de emner kan tavlerne ikke give nogen ny viden. Til gengæld indeholder de et væld af detaljer om bronzealderens fåreavl, madrationer, børnearbejdere, tekstilproduktion, tøj, slaver, landbrug og afgrøder, farveplanter, juridiske termer for jordbesiddelser, guder og ofringer, stednavne og kongelige anliggender.

I anledning af Dronning Margrethe II's fødselsdag er det kun passende at vende blikket mod, hvad indskrifterne kan fortælle om de mykenske kongehuses drift og økonomi, for linear B-tavlerne er Europas ældste skriftlige vidnesbyrd om et kongehus (Carlier 1984 og 1996, Palaima 1995 og 1997 og Petrakis 2016). I hvert af de mykenske paladser, Knossos, Pylos, Theben, Tiryns, Mykene og Sparta, sad en konge med tit-

len *wanax*. I linear-B skriften staves titlen *wa-na-ka*, og på senere græsk hos Homer bliver det til formen *anax*, der bruges som tiltaleform for guderne og hærføreren Agamemnon. Den mykenske *wanax* lever i et palads med store sale, slaver, tjenestefolk og rige forrådskamre, og han har skrivere til at administrere, hvilke typer beskatning, afgifter og hoveri som befolkningen skylder ham. Han er jordbesidder og ejer sit eget særlige stykke land, kaldet *temenos*, og kun to andre medlemmer af den mykenske elite ejer også denne type jord (PY Er 312). *Temenos* er den tekniske term, som man i senere klassisk græsk kultur bruger til at betegne den jord, der tilhører et tempel. På de kongelige jorde dyrkede man tekstilplanten hør (PY Na 1356 og muligvis Na 334). Nogle kongelige jorder lejes eller lånes ud til udvalgte undersåtter, sandsynligvis mod betaling i naturalier eller ydelser. Kongen omtales som både modtager og giver af offergaver, f.eks. korn og aromatiske urter, *tu-wo/thyos* (KN F(1) 51 og PY Un 219), og han optræder også, når der afholdes religiøse fester og ritualer, hvor der ofres og spises kød, frugt, vin og korn.

Det mykenske kongehus har sine egne håndværkere, som vi forestiller os yder en enestående service og kvalitet og arbejder særligt for at opfylde kongehusets behov. Disse håndværkere betegnes som 'kongelige', *wa-na-ka-te-ro* om mænd og *wa-na-ka-te-ra* om kvinder. Det er især monarkiets smag og behov for luksus, som disse særligt udvalgte eksperter skal dække. Tre håndværkere i Pylos, våbensmeden *Atuko*, valkeren *Pekita* og pottemageren *Piritawo*, nævnes med titlen 'kongelig' flere gange i paladsarkiverne, og man må gå ud fra, at denne titel både indebar pligter og privilegier. De tre kongelige håndværkere driver desuden landbrug et sted, der kaldes *pa-ki-ja-ne*, og som associeres med den store mykenske gudinde *Potnia*, 'Herskerinden' (PY Ea 74, En 467, 609, Eo 160, 276, 371). Den kongelige pottemager *Piritawo* hører til blandt de særlige *te-re-ta*, *tele-stai*, Pylos-kongerigetets største jordbesiddere, som nog-

3. *Politiken* 21/8 1954 skriver om Ventris: »Så kommer krigen, og han bliver kodeekspert i hæren. Han lærer at tyde det gådefulde ud fra helt andre forudsætninger end filologerne og han glemmer stadig ikke tavlerne fra kong Minos' palads.« Men i et interview med den svenske avis *Stockholms-Tidningen* 28/4 1954 udtalte Ventris selv: »Det var också nästan bara gamla dechiffreringsexperter från kriget som kastade sig över problemet. Jag tror jag var den ende, som inte sysslats med sådant förut, utbrister mr Ventris utan att det egentligen faller honom in, att han därmed slagit en världselit också på ett annat område än det arkeologiskt-lingvistiska.« Om Chadwicks arbejde med koder under 2. Verdenskrig se Chadwick 1999, og om Ventris' militærtjeneste se Landenius Enegren & Nosch 2017.

le oversætter ved 'baroner'. På en lille forsegling af ler (PY Wr 1480) er der registreret 'kongelige spyd' med forkortelsen *wa* (for *wa-na-ka-te-ro*), så det er nærliggende at forestille sig, at den kongelige våbensmed *Atuko* var ansvarlig for disse våben.

Men det er særligt tekstiler og tekstilarbejdere, som associeres med de mykenske kongehuse. Ud over den kongelige uldvalker *Pekita* omtales på en tavle fra Pylos et antal tekstiler og en mindre mængde uld samt betegnelsen *wa-na-ka-to*, 'kongens' (PY La 662). En tavle fra Knossos (figur 7) handler om kongelige uldstoffer, der kaldes *te-pa* og beskrives med logogrammet *TELA*³+*TE* for tekstil. Den ansvarlige tekstiladministrator (som vi epigrafikere kalder Skriver 103) har angivet, at der er leveret en vis mængde uld (den præcise mængde kender vi ikke, fordi tavlen er brækket på højre side), og deraf forventer Skriver 103, at der skal leveres 40 kongelige *tepa*-tekstiler. Vi ved fra andre indskrifter, at et enkelt stykke *tepa*-tekstil kræver hele 21 kilo uld, så man skulle i alt anvende 840 kilo uld til at spinde og væve de 40 kongelige *tepa*. I bronzealderen kunne et får kun give ca. 750 gram uld, så man har altså skullet indsamle uld fra 1120 får for at kunne producere de 40 kongelige uldstoffer. Ifølge linear B-tavlen nedenfor (figur 7) foregår leverancen af kongelige stoffer fra den kretensiske by Setoija, og det er sandsynligvis den by, som i dag kaldes Mallia på Kretas nordkyst, hvor franske og græske arkæologer har udgravet et lille minoisk palads og store væveværksteder (Cutler et al. 2013).

FIGUR 7. Knossos linear B-tavle Lc(1) 525. Her beregnes, hvor mange stykker kongeligt tekstil der skal væves i byen Setoija på Kreta (Chadwick et al. 1986).

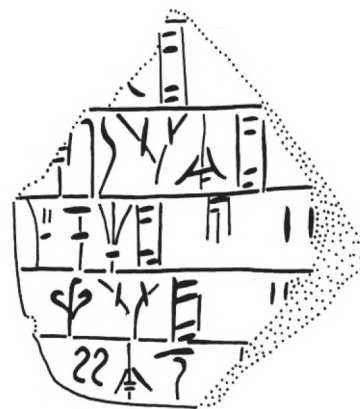
Knossos Lc(1) 525 (Skriver 103, fundet i rum F10)

.A 'wa-na-ka-te-ra' *TELA*³+*TE* 40 LANA 100[
 .B se-to-i-ja , / tu-na-no *TELA*¹ 3 LANA [

'I Setoija, 40 stykker kongelig *tepa*, (produceret af) x kilo uld, og 3 stykker *tunano*-stof (produceret af) x kilo uld'

De omhyggelige paladsskrivere holdt øje med leverancerne, og hver gang stofferne ankom i læs ude fra de

kretensiske landsbyer, så tog skriveren et notat, ligesom på tavlen nedenfor fra Knossos (Le 654), som noterer leverancer af stoffer fra landsbyerne Amnisos, Tunija og Setoija. Skriver 103 noterer, at Setoija nu har leveret to stykker stof af kongelig kvalitet, betegnet ved forkortelsen *wa* for *wa-na-ta-te-ra*, 'kongelig'.

FIGUR 8. Knossos linear B-tavle Le 654. Foreløbig opgørelse af, hvor mange stykker kongeligt tekstil der er blevet leveret fra landsbyer på Kreta til paladset i Knossos (Chadwick et al. 1986).

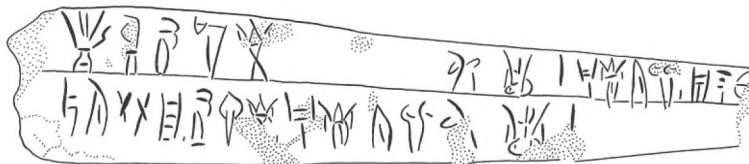
Knossos Le 654 (Skriver 103, fundet i rum F14)

.1 *sup. mut.*
 .2]*ši*-ja [
 .3 a-mi-ni-si-ja [
 .4 se-to-i-ja 'wa' 2[
 .5 tu-ni-ja 2[
 .6 we-we-si-jo 1[

Andre skrivere holder nøje regnskab med antallet af får, og derfor kender vi til de fårehyrder, som passer fåreflokkene ved Setoija. Der er både flokke af beder (kastrede hanner, som giver god og rigelig uld), og der er flokke af hunner, som går med deres lam. På Kreta er det gudinden Potnia og guden Hermes, som våger over fåreflokkene med hunner og deres lam, og i Knossospaladset er en bestemt skriver udnævnt til at tælle lam og får i Setoija, så det ser ud til, at kongen havde en særlig interesse i Setoijas fåreavl (Nosch 2000 og Killen 2007).

Om Kretas kongehus ved vi altså, at kongelige uldstoffer blev fabrikeret ude i landsbyen Setoija, måske af de lokale kvinder og deres børn. På det græske fastland har det thebanske kongehus arrangeret sig anderledes: Her er der 'kongelige' tekstilarbejdere, som ser ud til at arbejde direkte for paladset. På tavlen Of 36 er der to grupper tekstilarbejdere, som modtager uld: *noriwokide* (som vi ikke ved, hvad betyder) modtager uld af *ku*-kvalitet, og derefter står der: 'til den kongelige *asketria*' (ordet er enten i ental eller flertal og kommer af det græske verbum for at færdiggøre noget, så

måske går det på at sy kanter eller dekorere de vævede stoffer). Da tavlen er brækket af på højre side, kan vi ikke se, hvad den kongelige *asketria* modtager, men linear B-administrationen er så konsistent, at det er mest sandsynligt, at hun også modtager *ku*-uld, for skriverne holder sig helst til kun at registrere én type produkter per tavle og blander sjældent forskellige transaktioner sammen.

FIGUR 9. Theben linear B-tavle Of 36. Uld af en særlig *ku*-kvalitet fordeles til forskellige tekstilarbejdere, som arbejder under kongen og under Herskerinden, Potnia (Aravatinos et al. 2002).

Theben Of 36 (Skriver 303, fundet i Epaminondas-gaden)

- .1 no-ri-wo-ki-de *ku* LANA 1 a-ke-ti-ra₂ , wa-na-ka[-te-ra
- .2 po-ti-ni-ja , wo-ko-de , a-ke-ti-ra₂ *ku* LANA 1 [

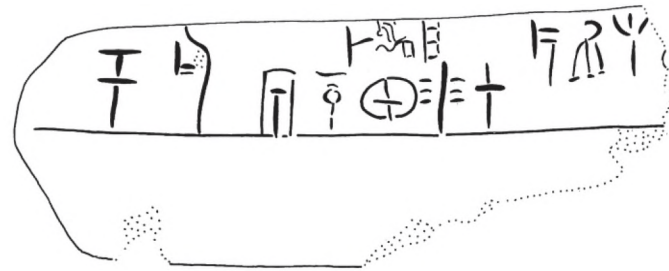
‘*Noriwokide* (modtager) 1 enhed *ku*-uld; den kongelige *asketria* (modtager x enhed *ku*-uld).

Til Potnias hus, *asketriai* (modtager 1 enhed *ku*-uld’)

I anden linje kan vi læse, at der også var en eller flere *asketria* i Potnias ‘hus’, måske hendes helligdom, og denne tekstilarbejder modtager også *ku*-uld.

Den kongelige tekstilproduktion på Kreta er altså præget af store mængder standardiserede uldstoffer, hvorimod kongehuset i Theben har ansat én eller flere kvinder til at færdiggøre de kongelige tekstiler, og de modtager mindre leverancer af særlig *ku*-uld til det formål. En enhed uld svarer til 3 kilo. Vi ved ikke, hvad *ku* betyder, men der findes en linear B-tavle (KN Od 667), som handler om uldkvaliteter, og på den skelnes der mellem kretensisk (*ke-re-si-ja*) og cypriotisk (*ku-pi-ri-ja*) uld, så det er muligt, at *ku* er en forkortelse af *ku-pi-ri-ja*, og at man i Theben udleverede særlig fin cypriotisk uld til de kongelige tekstilarbejdere.

Vi kan komme lidt tættere på, hvordan de mykenske kongelige tekstiler har set ud, for på en linear B-tavle (KN X 976) finder vi ordene ‘kongelig’ og ‘purpur’ sammen. Desværre er heller ikke denne tavle helt intakt, så vi ved ikke præcist, hvad det er, som tælles sammen (*to-so* betyder ‘total’). Det foregår i landsbyen *Da-*83-ja*, det er ‘kongeligt’ (*wa-na-ka-te-ro*), og det har at gøre med purpurfarve (*po-pu-re-jo*).

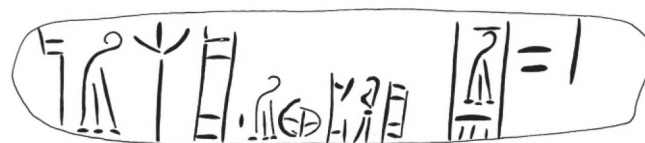

FIGUR 10. Knossos linear B-tavle X 976. Her finder vi ordet for kongelig sammen med ordet for purpur, og det tyder på, at det mykenske kongehus var særligt interesseret i den ægte purpur fra havsnegle i Middelhavet (Chadwick et al. 1986).

Knossos X 976 + 8263 (Skriver 225, fundet i rum F14)

- .1a da-*83-ja po-pu-re-jo[
- .1b to-so / wa-na-ka-te-ro [
- .2 *vacat*

Vi kan dog ikke være sikre på, at det drejer sig om purpurfarvede stoffer, for tekstiler er på mykensk græsk mest femininumord, så man ville i så fald forvente, at tillægsordene skulle være *wa-na-ka-te-ra* og *po-pu-re-ja*. Til gengæld kunne det her dreje sig om kongelige purpurneglefiskere eller om et purpurfarveri, altså håndværkere, som arbejdede for kongehuset i Knossos og var eksperter i den kongelige og myteomspundne purpurfarve (Carlier 1984, Palaima 1991, Burke 1999 og Nosch 2004). Der findes dog andre linear B-tavler, som opregner stoffer farvet med ægte purpur, og selv om disse tavler ikke nævner kongehuset, så er der næppe tvivl om, at purpurstoffer var forbeholdt den absolutte elite. Her er det den mykenske stoftype *pu-ka-ta-ri-ja*, som er indfarvet med purpur (skrevet *po-pu-re-ja* på L(7) 474).

FIGUR 11. Knossos linear B-tavle L(7) 474. Her sammen-tælles 21 stykker purpurfarvet *pu-ka-ta-ri-ja*-stof i paladset (Chadwick et al. 1986).

Knossos L(7) 474 + fr. (Skriver 222, fundet i rum F3?)

- po-pu-re-ja , / pu-ka-ta-ri-ja TELA³+PU 21

‘21 stykker purpurfarvet *pu-ka-ta-ri-ja*-stof’

pu-ka-ta-ri-ja-stof, som skriverne nogle gange forkorter ved at skrive logogrammet for tekstil og indføje tegnet

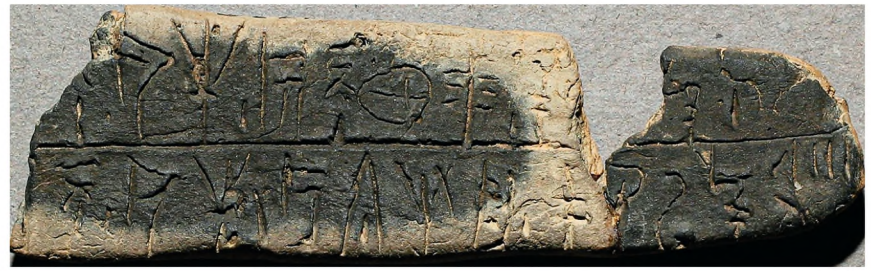
FIGUR 12. Bevaret arkæologisk tekstil vævet i lærredsbinding og med indfarvet purpur. Fundet i Aitolien, Grækenland (Kolonas et al. 2017).

pu inden i logogrammet (TELA+PU), er lavet af uld ligesom *tepa*, men det ser ud til at være mindre og tyndere end *tepa*. Arkæologerne har fundet netop sådanne fine purpurfarvede uldstoffer fra bronzealderen. Fra Aitolien i Grækenland kender vi et fintvævet uldtekstil indfarvet med purpur. Trådene er z-spundet, og der er 10 tråde per cm i den ene retning (sandsynligvis trendtrådene) og hele 80 islætråde per cm. En enestående stofkvalitet, indfarvet med et enestående farvestof (Kolonas et al. 2017). Også fra bronzealderens Syrien kender vi et lignende stykke purpurfarvet stof fundet i kongepaladset i Qatna og med 16 trendtråde indvævet med 70-80 islætråde per cm. I sandhed en kongelig kvalitet (James et al. 2009).

Der er ikke identificeret noget ord, som direkte modsvarer en kvindelig pendant til kongen, og vi har ingen informationer om den mykenske konges hustru. Men vi har en betegnelse, *wa-na-se-wi-ja*, som nogle forskere mener kommer af **wa-na-sa*, en femininumform til *wa-na-ka*. I givet fald kunne ordet betyde 'til Dronningen' eller 'tilhørende Dronningen', men sprogligt er det en uklar konstruktion. I anledning af, at kongen i Pylos udnævner en ny 'Damokoro' (en slags embedsmand) (PY Ta 711), bliver der udarbejdet en inventarliste, og øverst på listen står nogle kander, der betegnes *wa-na-se-wi-ja*. Måske kan ordet angive, at de tilhørte dronningen, eller at de var dekoreret med billeder af en dronning? Men der hersker som nævnt uenighed blandt filologerne om, hvordan ordet *wa-na-se-wi-ja* skal forklares sprogligt, og arkæologerne hævder, at mykensk keramik ikke har billeder af dronninger.

Der er dog en anden kvindelig autoritet, som ofte figurerer på linje med kongen. Det er gudinden Potnia, *po-ti-ni-ja*, 'Herskerinden'. Som det fremgik på tav-

len fra Theben ovenfor (figur 9), så fik både kongens og Herskerindens tekstilarbejdere udleveret *ku*-uld. På en tavle fra Pylos får både kongen og Herskerinden salvie-duftende olie.

FIGUR 13. Pylos linear B-tavle Fr 1235. Uddelinger af salveduftende olie til kongen, *wa-na-ka*, og til Herskerinden, *po-ti-ni-ja* (Foto: Nakassis).

Pylos Fr 1235

(Skriver 2, fundet i rum 23)

- .1 wa-]na-so-i , wa-na-ka-te , pa-ko[-we]OLE+PA 1
- .2]wa-na-so-i , po-ti-ni-ja , pa-ko-we OLE+PA v 3

I første linje er modtageren *wa-na-ka* (i dativform *wa-na-ka-te*) og i anden linje er modtageren *po-ti-ni-ja*, Herskerinden. De to højtærede dignitarer modtager olie, som er *pa-ko-we*, **sphakowen*, af plantenavnet *sphakos*, 'salvie', det vil sige olie med udtræk af salvie. Ordet *wa-na-so-i* ligner en lokativform, som er afledt af ordet for konge, så det kunne betyde et sted eller måske en særlig anledning? Måske var det den slags velduftende olie, som de mykenske konger på fastlandet importerede i store bøjlekander fra Kreta, for arkæologerne har fundet sådanne kander i paladserne i Theben, Tiryns og i Eleusis med indskriften *wa-na-ka-te-ro* eller forkortelsen *wa* malet på siden (TH Z 839, TI Z 29, EL Z1). Petrografiske undersøgelser viser, at bøjlekanderne ler stammer fra Kreta, hvor de blev formet og brændt, siden fyldt til randen med olie eller andre værdifulde væsker og endelig sendt til paladserne på fastlandet, 300-400 kilometers sejlads over Det ægæiske Hav.

Vi har bevaret en helt unik oversigt over, hvad der blev ofret og spist i Pylos (Un 2) i forbindelse med kongens indsættelsesritual eller kroning, om man vil: kød fra svin, okser, geder og får. I bægrene var der vin, og olie, mel og korn kunne bruges til ritualer og til madlavning. Og i samme indsættelsesritual indgår også tekstiler. En overflod af primært lokale produkter. Og fra Knossospaladsets arkiv viser en linear B-indskrift, at store mængder korianderfrø var tiltænkt kongen, måske til særlige måltider (Ga(1) 675).

Men de arkæologiske udgravninger i de mykenske paladser viser, at kongerne også satte pris på importeret luksus: guld, sølv og en legering af de to metaller, elektrum, foruden fajance og blå glas, halv-ædelsten som agat, ametyst, lapis-lazuli og bjergkrystal, elfeben, rav og strudseæg (Laffineur 1990-1991). Mykenske ord for luksusprodukter giver en idé om, hvorfra kongerne hentede nye tøjmoder, luksusprodukter og nye smagsretninger til at pirre ganen. Mykensk græsk bruger nemlig semitiske låneord for eksotiske krydderier som kommen, *ku-mi-no*, og sesam, *sa-sa-ma*. Også ordet for guld, *ku-ru-so*, har de mykenske grækere engang lånt fra et semitisk sprog. En fintvævet kjortel kaldes på mykensk græsk *ki-to*, på klassisk græsk *khiton*, og det er et ord med en meget lang historie: Det er dannet ud fra en semitisk rod med de tre konsonanter k-t-n, som også kendes i *kutanum*, der betyder uldstof på oldassyrisk, på hebraisk *kuttonet*. På akkadisk findes *kitumbut*, der betegner hørstof. Selvom roden er den samme, ændrer ordet altså betydning hen ad vejen. Det vender tilbage til Europa som arabisk *el qutun*, der optages i spansk som ordet for bomuld, *algodón*, og det vandrer videre til engelsk *cotton* (Michel & Nosch 2010, og Michel & Veenhof 2010). Alle disse låneord for tøj, guld og krydderier er dog fuldt integreret i mykensk græsk og bliver bøjet som de andre græske ord, så de har sandsynligvis været anvendt i så mange år, at mykenerne næppe opfattede dem som fremmedord.

Takket være Michael Ventris har vi fået et spændende indblik i de mykenske monarkier, deres ritualer og særlige interesser og behov for tekstiler, parfumerede olier og eksotiske krydderier.

Tak

Artiklens første del er baseret på min forskning i samarbejde med Hedvig Landenius Enegren om mykenologien i Skandinavien og om Michael Ventris' forhold til Danmark og Sverige (Landenius Enegren & Nosch 2017). Citater og kilder stammer fra Michael Ventris' arkiv, som opbevares ved Institute of Classical Studies, UCL, hvor Olga Krzyszkowska hjalp os med at finde papirer, dagbøger, breve og fotografier under vores studiebesøg i april 2016. I København har jeg brugt Carsten Høegs privatarkiv på Det Kongelige Bibliotek med stor hjælp af Peder Flemestad fra Københavns Universitet og Erik Petersen, Det Kongelige Bibliotek. Min kollega Dimitri Nakassis fra University of Colorado Boulder har venligst leveret fine nye farvefotos af linear B-tavler. Endelig vil jeg gerne takke Mette Konow for værdifulde oplysninger om hendes far, Car-

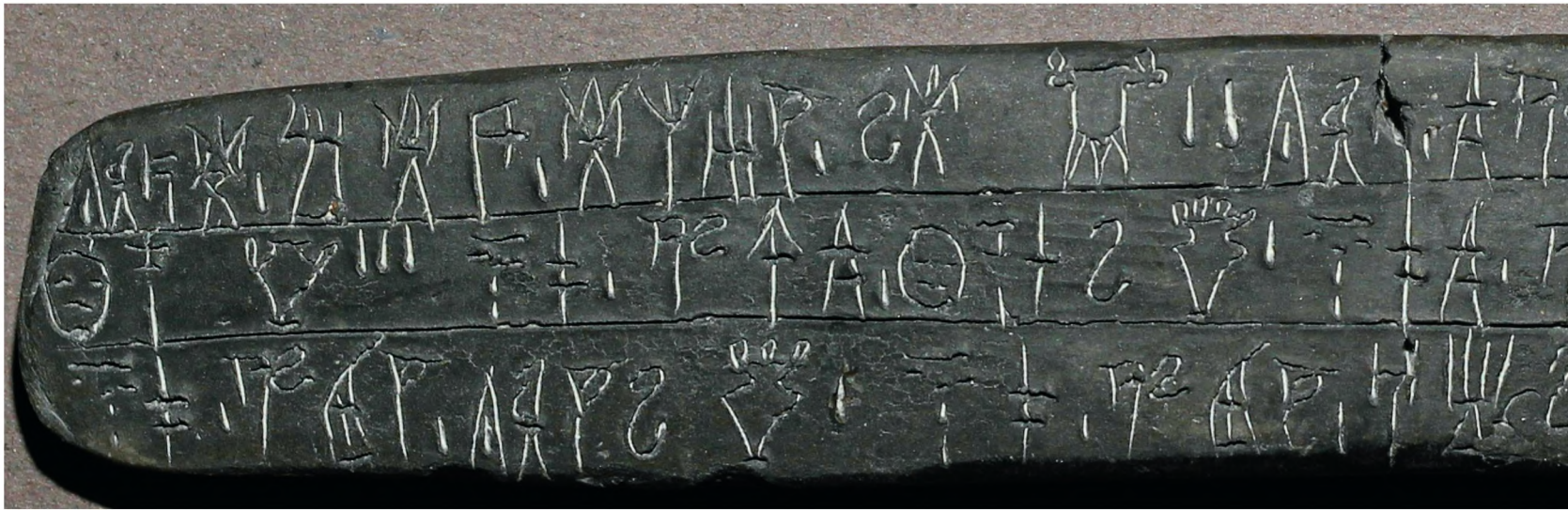
sten Høeg, og Henning Galmar og Morten Grymer-Hansen for kloge kommentarer og rettelser til dette bidrag.

Bibliografi

- Aravantinos, Vassilis, Louis Godart & Anna Sacconi 2002: *Thèbes. Fouilles de la Cadmée, III. Corpus des documents d'archives en linéaire B de Thèbes (1-433)*. Pisa · Roma: Istituto editoriali e poligrafici internazionali.
- Bennett, Emmett 1955: *The Pylos Tablets. Texts of the Inscriptions found 1939-1954*. Princeton: Princeton University Press.
- Burke, Brendan 1999: »Purple and the Aegean Textile Trade of the Early Second Millennium B.C.«, i: P. Betancourt, V. Karageorghis, R. Laffineur & W.D. Niemeier (red.): *MELETEMATÀ: Studies in Aegean Archaeology Presented to Malcolm H. Wiener*, Aegaeum 20, s. 75-82.
- Carlier, Pierre 1984: *La royauté en Grèce avant Alexandre*. Strasbourg: AECR.
- Carlier, Pierre 1996: »A propos des artisans wa-na-ka-te-ro«, i: E. De Miro, L. Godart & A. Sacconi (red.): *Atti e memorie del secondo congresso internazionale di micenologia, Roma-Napoli, 14-20 ottobre 1991*, vol. 2. Roma: Gruppo editoriale internazionale, s. 569-579.
- Chadwick, John 1958: *The Decipherment of Linear B*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chadwick, John 1999: »Linear B: Past, Present and Future«, i: S. Deger-Jalkotzy, S. Hiller & O. Panagl (red.): *Floreat Studia Mycenaea. Akten des X. Internationalen Mykenologischen Colloquiums in Salzburg vom 1.-5. Mai 1995*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, s. 29-38.
- Chadwick, John, Louis Godart, John T. Killen, Jean-Pierre Olivier, Anna Sacconi & Yannis Sakellarakis 1986: *Corpus of Mycenaean Inscriptions from Knossos*, vol. I (n. 1-1063). Rome: Edizioni dell'Ateneo and Cambridge University Press.
- Cutler, Joanne, Eva Andersson Strand & Marie-Louise Nosch 2013: »Textile production in Quartier Mu«, i: J.-C. Poursat (red.): *Fouilles exécutées à Malia. Le Quartier Mu V. Vie quotidienne et techniques au minoen Moyen II. Études crétoises 34*. Athen: École Française d'Athènes, s. 95-118, pl. V 1-8, pl. 5.1.
- Fox, Margalit 2013: *The Riddle of the Labyrinth. The Quest to Crack an Ancient Code*. New York: Ecco.
- Høeg, Carsten 1925-1926: *Les Saracatsans, une tribu nomade grecque I-II*. Paris: É. Champion & København: V. Pio & P. Branner.
- Høeg, Carsten & Michael Varming 1993: *Blandt græske nomader 1922: professor i klassisk filologi Carsten Høegs dagbog, breve og fotos fra en studierejse blandt det græske nomadefolk Sarakatsanerne*. København: Museum Tusulanum.
- James, Matthew A., Nicole Reifarh, Anna J. Mukherjee, Matthew P. Crump, Paul J. Gates, Peter Sandor, Francesca Robertson, Peter Pfälzner & P. Richard Evershed 2009: »High prestige Royal Purple dyed textiles from the Bronze Age royal tomb at Qatna, Syria«, i: *Antiquity* 83, s. 1109-1118.

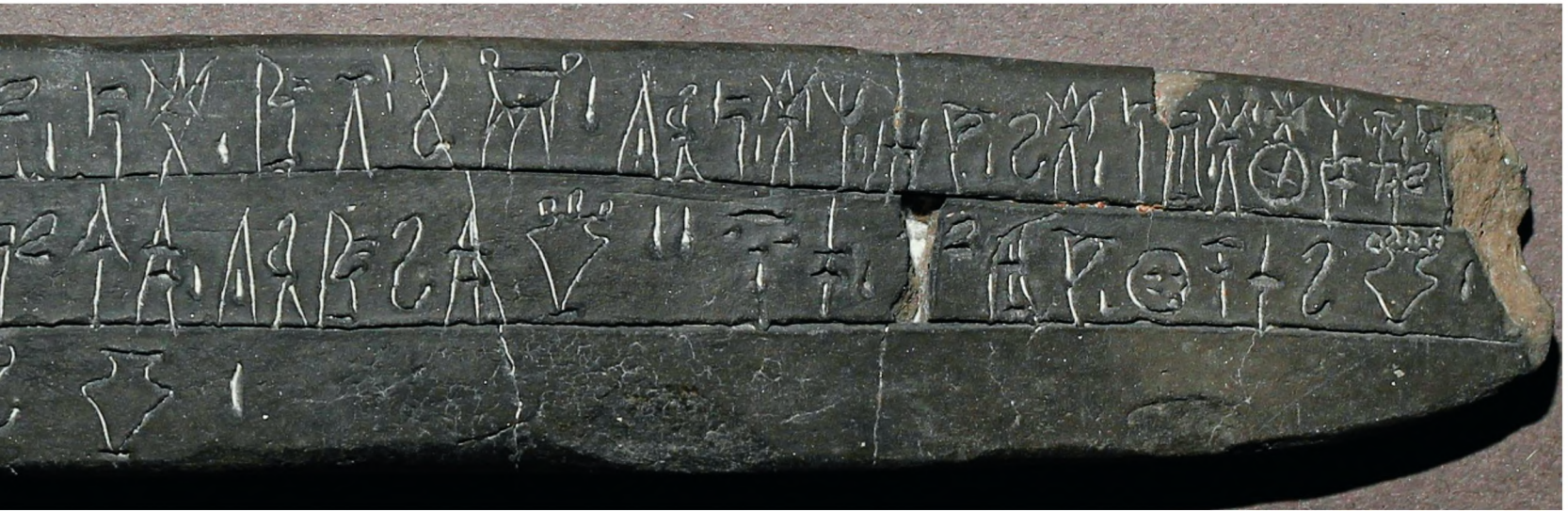
Michael Ventris
-excuse delay!

FIGUR 14. Michael Ventris' underskrift. Det Kongelige Bibliotek.

Figur 3, se s. 99.

- Killen, John T. 2007: »Cloth Production in Late Bronze Age Greece: the Documentary Evidence«, i: C. Gillis & Marie-Louise B. Nosch (red.): *Ancient Textiles. Production, Craft and Society. Proceedings of the First International Conference on Ancient textiles, held at Lund, Sweden and Copenhagen, Denmark on March 19-23, 2003*. Ancient Textiles Series 1. Oxford: Oxbow Books, s. 50-58.
- Kolonas, Lazaros, Christina Margariti, Irene Skals, Kalliopi Sarri, Ina Vanden Berghe & Marie-Louise Nosch 2017: »Heirs of the Loom. Funerary Textiles from Stamna (Aitolia, Greece). A preliminary analysis«, i: M. Fotiadis, R. Laffineur, Y. Lolos & A. Vlachopoulos (red.): *Hesperos. The Aegean seen from the West. 16th International Aegean Conference, Ioannina, 18-21 May 2016*. Aegaeum 41. Leuven: Peeters Publishers, s. 533-544.
- Konow, Mette 2005: »Carsten Høeg«, i: J. Ege, E. Fischer-Jørgensen: *Interneringskartoteket. Om Carsten Høeg og hans gruppe under besættelsen*. København: Museum Tusulanum, s. 71-83.
- Konow, Mette & Erik Bøegh 2018: *Carsten Høeg. Breve fra Studierejserne 1920-1922*. Sørvad: Veivad.
- Laffineur, Robert 1990-1991: »Material and craftsmanship in the Mycenaean shaft graves: imports versus local production«, i: *Minos* 25-26, s. 245-295.
- Landenius Enegren, Hedvig & Marie-Louise Nosch 2017: »Michael Ventris and Aegean scripts in Scandinavia«, i: M.-L. Nosch & H. Landenius Enegren (red.): *Aegean Scripts. Proceedings of the 14th International Colloquium on Mycenaean Studies, Copenhagen, 2-5 September 2015, incunabula graeca CV, 2*. Rome: Consiglio Nazionale delle Ricerche, s. 789-829.
- Michel, Cécile & Marie-Louise Nosch 2010: »Textile Terminologies«, i: C. Michel & M.-L. Nosch (red.): *Textile Terminologies in the Ancient Near East and Mediterranean from the Third to the First Millennia BC*, Ancient Textiles Series 8. Oxford: Oxbow Books, s. ix-xix.
- Michel, Cécile & Klaas R. Veenhof 2010: »The Textiles Traded by the Assyrians in Anatolia (19th-18th centuries BC)«, i: C. Michel & M.-L. Nosch (red.): *Textile Terminologies in the Ancient Near East and Mediterranean from the Third to the First Millennia BC*, Ancient Textiles Series 8. Oxford: Oxbow Books, s. 210-271.
- Nosch, Marie-Louise 2000: »Schafe unter Potnia und Hermes in Knossos«, i: F. Blakholmer (red.): *Österreichische Forschungen zur Ägäischen Bronzezeit 1998*. Wiener Forschungen zur Archäologie 3. Wien: Phoibos, s. 211-215.
- Nosch, Marie-Louise 2004: »Red Coloured Textiles in the Linear B Inscriptions«, i: L. Cleland & K. Staers (red.): *Colour in the Ancient Mediterranean World*. BAR International Series 1267. Oxford: Oxbow Books, s. 32-39.
- Nosch, Marie-Louise 2006: »La réception du déchiffrement du linéaire B dans les deux Allemagnes«, i: P. Darque, M. Fotiadis & O. Polychronopoulou (red.): *Mythos. La préhistoire égéenne du XIXe au XXIe siècle après J.-C. Actes de la table ronde internationale d'Athènes (21-23 novembre 2002)*, BCH, Supplément 46. Athen: Ecole Française d'Athènes, s. 301-315, 375, 385, 395.
- Palaima, Thomas G. 1991: »Maritime Matters in the Linear B Tablets«, i: R. Laffineur & L. Basch (red.): *Thalassa: L'égée préhistorique et la mer*, Aegaeum 7. Liège: Université de Liège, s. 273-309.
- Palaima, Thomas G. 1993: »Michael Ventris's Blueprint«, i: *Discovery. Research and Scholarship at The University of Texas at Austin*. Austin: University of Texas Press, s. 20-26.
- Palaima, Thomas G. 1995: »The Nature of the Mycenaean Wanax: Non-Indo-European Origins and Priestly Functions«, i: P. Rehak (red.): *The Role of the Ruler in the Prehistoric Aegean*, Aegaeum 11. Liège: Université de Liège & Austin: Texas University Press, s. 119-139.
- Palaima, Thomas G. 1997: »Potter and Fuller: The Royal Craftsmen«, i: R. Laffineur & P. Betancourt (red.): *TEXNH: Craftsmen, Craftswomen and Craftsmanship in the Aegean Bronze Age. Proceedings of the 6th International Aegean conference at Philadelphia, Temple University, April 1996*, Aegaeum 16. Liège: Université de Liège & Austin: Texas University Press, s. 406-412.

Petrakis, Vassilis 2016: »Writing the *wanax*: Spelling peculiarities of Linear B *wa-na-ka* and their possible implications«, i: *Minos* 39, s. 61-158.

Robinson, Andrew 2012: *The Man Who Deciphered Linear B. The Story of Michael Ventris*. London: Thames & Hudson.

Sittig, Ernst 1957-1958: »In wie weit haben die minoischen Inschriften von Knossos und andern Plätze des ägäischen Raumes als Achäisch-Griechisch zu gelten?«, i: C. Høeg, P. Krarup & P.J. Riis (red.): *Acta Congressus*

Madvigiani, Hafniae MDML. Proceedings of the Second International Congress of Classical Studies, vol. 1. København: E. Munksgaard, s. 93-99.

Ventris, Michael & John Chadwick 1953: »Evidence for Greek Dialect in the Mycenaean Archives, i: *The Journal of Hellenic Studies* 73, s. 84-103.

Ventris, Michael 1957-1958: »The Decipherment of the Mycenaean Script«, i: C. Høeg, P. Krarup, P.J. Riis (red.): *Acta Congressus Madvigiani, Hafniae MDML. Proceedings of the Second International Congress of Classical Studies*, vol. 1. København: E. Munksgaard, s. 69-81.